

Stellingwerfse kerspelnamen in oorkonden
van 1320 en 1399.

Grietmannen van Stellingwerf.

Het geslacht Terwisscha (NOS 20 – 02 – 1948)

De naam Hebel (januari 1970).

- Diakenen van de N.H. kerk van Appelscha
van 1730 – 1812.

Enkele notities uit de Trouw- en doopregisters van de N.H. kerk
te Oosterwolde (w.o. Appelsche en Vochtele).

Over Benzinck.

- Familienamen.
- Burgerlijke Stand.
- Bevolkingsregister.

Lijst van woorden verzameld uit Diakonieboeken van
Appelsche. (1730 – 1812)

Uut: Dr. K. Bouwer.

- Cultuurlandschapsvormen aan de westzijde van het
Drents Plateau.

Stellingwerfse kerspelnamen in oorkonden
van 1320 en 1399.

Stellingwerfse kerspelnamen in oorkonden van
1320 en 1399.

1320	1399
.....	Blesdyck
.....	Pepergae
.....
.....
.....
Boylo
Uldenbrockop
Ostbrocop
westbrockop	Nieholtpade
Holenpath	Oldeholtpade
Wluegho	wolvegae
Ostrinde	Sonnegae
Oldentrinde	Oldetrynde
Nieuwestrinde	Nyetrinde
Spanghe	Spangen
Nieuskerpensele	Scarpenzeel
Monckebure	Monnekebuer
Oldenlameren	Oldelemmer
Nieulameren	Nielenmer
Nieholtwolt	Nieholtwolde
Oldeholtwolt	Oldeholtwoode
Ydzerde	Ydzert

(de volgorde is aangepast aan die van 1408)

1320: R.A.Utrecht, Bissch. Arch., Inv. No. 426.
G. Colmjon, Register van Oorkonden, No. 187.

1399: Schwartzenergh: Charterboek I, blz. 296

Grietmannen van Stellingwerf.

Grietmannen van Stellingwerf.

I. 1504 - 1517. Eén Stellingwerf.

1. Lammert Piers - ongeveer 1504
2. Lyckle Eebles - 1512 ; in 1517 van Stellingwerf West Eynde.
3. Merck Syrksen - 1514 (d.i. Marcus Sierksz)

II. 1517 - 1568 : Gedeeld in Stellingwerf-West Eynde en Stellingwerf Oost Eynde Ooststellingwerf:

4. Johan Koenes - 1517 - 1524
5. Gerardus Kost - 1524 - 1540.
6. Luytzen Meijners - 1540 - 1545.
7. Joannes Franckesz - 1545 - 1568
8. ~~Konradus~~ Friesma - 1568 - 1578. ✓ Rommert

III. 1580 - 1790 Republiek

9. Johannes Willems Terwisscha - 1580 - 1610.
10. Marcus Lycklama à Nijeholt - 1610. Slechts 2 maanden in functie en werd toen grietman van Weststellingwerf.
11. Eyso Terwisscha - 1610 - 1623.
12. Eyso Lycklama à Nijeholt - 1624 - 1639.
13. Dirck van Baerdit - 1639. Ging al na 2 maanden over naar Weststellingwerf.
14. Suffridus Lycklama à Nijeholt - 1639 - 1645.
15. Jacobus van Oenema - 1646. Overleed al na enige maanden.
16. Augustinus Lycklama à Nijeholt - 1646 - 1661. (deed afstand. Overleed 1670)
17. Lubbert Lycklama à Nijeholt - 1661 - 1697.
18. Bartholdus Lycklama à Nijeholt - 1698 - 1731.
19. Daniël de Blocq Lycklama à Nijeholt - 1731 - 1773. (toen naar Opsterland)
20. Vincentius van Glinstra - 1773 - 1780.
21. Nicolaas Arnoldi Knock - 1780 - 1788.
22. Tinco Martinus Lycklama à Nijeholt - 1788 - 1790.
23. Carel Adriaan Blom 1790 - 1795

*Overleden van
Suffridus L*

IV. 1815 - 1851.

24. Mr. Jan Albert Willinge 1816 - 1839.
25. Hendrik Bonifacius van de Haer 1839 - 1841.
26. Jhr. Mr. G.W.F. Lycklama à Nijeholt 1841 - 1862. Was tot 1851 de laatste grietman van Ooststellingwerf. Daarna tot 1862 de eerste burgemeester.

Aantekeningen bij enkele namen.

2. Deze Lyckle Eebles mag als de stamvader van de familie Lycklama à Nijeholt worden beschouwd. Afkomstig uit Steenwijk vestigde hij zich in Nijeholtpade, waar de Lycklama stins het stamslot der familie werd. Zijn zoon, die op zijn Stellingwerfs Lycklesz geheten zou hebben, nam de friese vorm Lycklama aan, die hetzelfde betekent.
3. Merck Syrxsen, oftewel Markus Sierksz, is vermoedelijk een Terwisscha geweest, en de grootvader van een later voorkomende Marck Sierks van Terwisscha.
10. De moeder van Marcus Lycklama à Nijeholt was Hylck Terwisscha.
18. Bartholdus Lycklama à Nijeholt was een zoon van de Bijsitter Lelius Piers Lycklama à Nijeholt en Antje Frankena
17. Lubbert Lycklama à Nijeholt, no. 17, was gehuwd met Romelia de Blocq van Scheltinga, een dochter van Daniël de Blocq van Scheltinga, grietman van Schoterland.
19. In no. 19 zien we de twee familienamen verenigd in De Blocq Lycklama à Nijeholt.
20. Vincentius van Glinstra was gehuwd met Amelia Wiskia, dochter van Tinco Lycklama à Nijeholt.
21. Nicolaas Arnoldi Knock bewoende de Lycklama stins in Makkinga, en dat zal wel wijzen op een band met die familie

24. Jan Albert Willinge stierf in 1839 kinderloos. Hij vermaakte zijn bezittingen bij testament aan zijn nicht Gezina Willinge, gehuwd met Lambertus Petrus Prins. De afstamming van Jan Albert ~~Prins~~ is als volgt:

Arnt Barels gehuwd met Magdalena Terwisscha data onbekend. Hun zoon dr. Albertus Barels (geb. 1610) huwde Antyn Terwisscha in 1653. Hun zoon Arent Barels (geb. 1655) huwde Barbara Ketel in 1683. Hun dochter Antyn Barels huwde in 1606 van Loon, scholte van Steenwijk. In 1707 geboren ~~Barbara~~ ^{Anne} Barbara van Loon huwde Albartus Hubbelink. Eén dochter uit dit huwelijk Johanna Gezina trouwde in 1754 met Ludolf Joh. Willinge en uit dat huwelijk werd Jan Albert Willinge geboren op 21 juni 1760.

7. Het is niet onmogelijk dat deze Johannes Frankesz de stamvader is van de later ~~vooral in Hissloo - maar ook elders~~ in de gemeente - zo belangrijke familie Frankena, waarvan vooral Joachim, Anna en Harmijntje als groot-grondbezitters bekend zijn., en die, door een huwelijk (van Antje Frankena) met ~~Bartholdus~~ Lelius Piers Lycklama à Nijeholt, Bijsitter, geparenteerd werd aan de Lycklama's.

Uit de bovenstaande lijst van Stellingwerfse grietmannen blijkt, dat in ieder geval sinds 1580 het ambt van grietman bijna onafgebroken in handen is geweest van een lid der familie Lycklama à Nijeholt of een daarmee door huwelijk verwante familie. Van de 18 grietmannen, die Ooststellingwerf sedert 1580 heeft gehad tot 1851 toen de grietenijen gemeenten en de grietmannen burgemeesters werden, waren niet minder dan 9 Lycklama à Nijeholts; 2 waren Terwisscha's, en 3 waren aan deze twee families geparenteerd door een huwelijk met een Lycklama, zoals Vincentius van Glinstra, die gehuwd was met Amelia Wiskia, dochter van Tinco Lycklama à Nijeholt, en Nicolaas Arnoldi Knock, waarvan de exacte relatie nog onbekend is, maar die de Lycklama stins te Makkinga bewoonde, hetgeen ongetwijfeld wijst op een nauwe betrekking tot die familie, en tenslotte Mr. Jan Albert Willinge, die in de vrouwelijke lijn afstamde van de familie Terwisscha. Van de overige 4 is niets bekend van een familie-relatie.

Reeds Popping constateerde in 1903 dat in de gemeente Ooststellingwerf zoveel eigendommen in handen waren gekomen van enkele families, hetgeen blijkt uit de stemkohieren van 1640 en 1698, alsmede de Floreenregisters van 1708. Hetzelfde deed Oosterwijk, maar geen van beide wees op de verklaring van dit verschijnsel. Die is overigens niet zover te zoeken, als men bedenkt, dat, zeker gedurende de republiek (ong. 1580 - 1790) het stemrecht nauw was verbonden aan het bezit van grond, zowel het passieve als actieve stemrecht was voorbehouden aan de eigenaars van de stemdragende goederen. Daardoor werd het aantrekkelijk om de stemmen verbonden aan de "hornlegers" als belangrijkste element op te kopen, en zo zien we dat tijdens de republiek de grootste meerderheid der stemmen in handen was van een klein aantal families.

Niet alleen het grietmanschap, maar ook het ambt van Secretaris en Bijzitter was vaak in handen van een lid van een der genoemde families. De lijst die Popping daarvan heeft gegeven is lang niet compleet, en zal ongetwijfeld nog uitgebreid kunnen worden. Wij nemen uit zijn lijst over:

1580 Marck Eyses - dit moet een Terwisscha zijn geweest
1622 Suffridus Lycklama à Nijeholt; in 1639 grietman
1643 Augustinus Lycklama - later grietman
16.. Lubbertus Lycklama - later grietman; zijn vader was Bijzitter,
1691 dr. Bartholdus Lycklama à N. [] later grietman,
zijn vader Lelius Pier Lycklama à N. was Bijzitter

Het geslacht Terwisscha (NOS 20 – 02 – 1948)

Het geslacht TERWISSCHA (Terwisga) (Ter Wysgha). Deze zich ook nu nog in stand houdende familie zal wel verband houden met het nabij Appelscha gelegen gehucht van die naam, waaraan de naam zal zijn ontleend of waaraan de familie haar naam heeft gegeven. Van wat uit het grijze verleden omtrent deze plek tot ons komt, schijnt er op te wijzen, dat dit geslacht door openbare ambten en het daarmede nauw verband houdende grondbezit oudtijds grote invloed in de Stellingwerven heeft uitgeoefend. De kroniek van Winsemius verhaalt daarvan reeds, dat hier in voortijden een burcht moet hebben gestaan, die "halsgerecht" had, d.w.z. die over leven of dood mocht oordelen. Het lijkt er dus wel op, ook in verband met het feit, dat later zoveel Terwisscha's als Grietman optreden, dat aan "Terwisscha" mede het zich in de Stellingwerven wervende (of wisselende) gezag was verbonden. Hoe dit zij, als tot dusver oudst bekende Grietman uit bedoeld geslacht vinden wij Johannes Willems Terwisscha (voor 1578) op-^{T1603} getekend. Vermoedelijk was zijn vader ook al met dit ambt bekleed, want volgens de Friese schrijver Suffridus Petri is Eyse Jan Willemsz, die gehuwd was met een dochter van Merck Syrcksz, "praetor" in Appelscha geweest. Deze Merck (Marck) Syrcks, die in 1514 genoemd wordt als Grietman van Schoterland en Stellingwerf en die met zijn broeders en zusters ook voorkomt op de in 1505 opgemaakte lijst van Saksies gezinde Edelen, was zeer waarschijnlijk de grootvader van de later in de familie Terwisscha voorkomende gelijke naam.

Zoals er een Marck Syrcks van Terwisscha was, zo bestond er onder de nazaten van Eyse Jan Willemsz ook een Marck Eyses van Terwisscha, overleden 1639, gehuwd met Lucia Goossens. Misschien was hij dezelfde als de gelijknamige Secretaris van Ooststellingwerf (1583) of de Bijzitter van Schoterland (1591). Bij zijn sterven liet hij vrouw en 2 kinderen na, n.l. Magdalena, gehuwd met Arent Barel, Ontvanger te Oosterwolde en Goosen, gehuwd met Wypke Meynterd. De nakomelingen van Goosen hebben zich later te Heerenveen en omstreken gevestigd. Arent Barel kreeg 2 kinderen; Dr. Albert Barel, die weder met een lid van de familie Terwisscha huwde en Marck Barel, Stelling te Oosterwolde, die zich in de echt verbond met Christoffertien Lunsingh. Uit deze huwelijken werden o.a. de volgende kinderen geboren: Arent, later gehuwd met Barbara Ketel; Helena, later getrouwd met de Scholte Meseroy; Henricus (1671); Magdalena (1668); Joachimus Lentz (1678) en Elisabet, die later in de echt trad met de Luitenant Capitein Jacobus Brouwer. Laatstgemeld echtpaar woonde te Oosterwolde (1720-1737) vermoedelijk op een plaats, genaamd "Oostenburg", want Elisabet wordt ook aangetroffen als "Barel van ~~Oostenburg~~ Oostenburg". Als militair schijnt hij niet te Oosterwolde te hebben gewoond; althans dit zou moeten worden afgeleid uit het feit, dat de dochter Christoffertjen te Nijmegen 10 Juni 1718 werd gedoopt. In 1728 was hij niet meer in actieve dienst; want in dat jaar en daarna wordt hij steeds genoemd als de Oud-Luitenant-Capitein. De dochter Christoffertjen (1718) huwde later Gijsbartus Gasinjet (gec. Midwolde 1713), gecommiteerde staat van Friesland, overleden te Oosterwolde 18 Mei 1795; deze was een zoon van Mr. Petrus Gasinjet, advocaat te Leek, die van Franse oorsprong schijnt te zijn. Uit dit huwelijk werden te Oosterwolde de volgende kinderen gedoopt: Elisabeth Barel (1739), Jacobus Brouwer (1740); Petrus (1742); Johannes (1744) en Johanna (1745). Van Arent Barel Jr. wordt bij zijn versterven (1703) een Inventaris aangetroffen, waaruit de gegoedheid der familie mag worden afgeleid. De lijst van zijn vaste goederen bestaat uit niet minder dan ongeveer 50 posten, boerderijen en landerijen hoofdzakelijk in de Stellingwerven, doch ook daarbuiten te Terzool, Ousterhaule, Schurega, Zandgaast, Sperriebeet en Cuinre.

In de tijd, dat Luit. Capt. Jacobus Brouwer te Oosterwolde woonde, (1722-1730) komt hij met zijn vrouw nog al eens voor als geldschieder. De desbetreffende akten zijn te vinden in de Hypotheekboeken van Ooststellingwerf.

Het geslacht Terwisscha.

Onder de vele onopgeloste problemen in de geschiedenis van Stellingwerf nemen die rondom de familie Terwisscha een vooraanstaande plaats in, omdat het een familie betreft, die zeker één van de oudste en voornaamste is geweest in het oude Stellingwerf, maar tegelijkertijd één, waarvan we slechts zeer weinig met zekerheid weten. Men neemt algemeen aan, dat zij oorspronkelijk hebben gewoond in wat tegenwoordig de buurschap Terwisscha heet onder Appelscha, maar wanneer we in de geschiedenis voor de eerste maal de naam van een lid van de familie tegenkomen, wonen zij in Oldeberkoop. Het is dan 1580, en grietman van Stellingwerf-Oosteinde is Johannes Willems Terwisscha.

f Hebe
Popping (1) vertelt van hem, dat hij in 1591 door een zekere Hias/Egberts gevangen werd genomen en aan de Spaansen uitgelokt werd. Na terugkeer uit zijn gevangenschap was hij in 1591 volmacht op de Landdag en in 1599 werd hem door Gedeputeerden bevolen de geestelijke goederen in Ooststellingwerf aan de meestbiedende te verhuren. Er was toen slechts één predikant in de grietenij, die in behoeftige omstandigheden verkeerde. Terwisscha is 10 maart 1609 overleden en te Oldeberkoop begraven.

Wie zijn ouders waren en of hij broers en zusters had, is onbekend. Evenmin of hij getrouwd was en kinderen had.

l werd
Behalve deze Johannes Willems vinden we onder alle grietmannen die Stellingwerf-Oosteinde heeft gehad, nog slechts één andere Terwisscha, n.l. Eyso Terwisscha, die van 1610 tot 1623 grietman was, eveneens in Oldeberkoop woonde en daar begraven in 1623. In welke familie-relatie deze Eyso stond tot Johannes Willems, is ook onbekend.

Door sommige Friese kroniekschrijvers, o.a. Suffridus Petri, wordt nog melding gemaakt van een Eyso Jan Willems Terwisscha, die "praetor" (d.i. rechter) in Appelscha zou zijn geweest, en waaraan dan de legende van de "burcht" Terwisscha met het "halsrecht" wordt vastgeknoopt. Deze was getrouwd met een dochter van Merck Syrxsen (d.i. Marck Sierks), die in 1514 grietman was van Stellingwerf. Het in de familie later voorkomen van de namen K Marck en Sierk zal daaraan moeten worden toegeschreven.

v kwamen
In een artikel in de Nieuwe Ooststellingwerfer van 20-2-1948 meent de (onbekende) schrijver, dat deze Eyso Jan Willems de vader is geweest van Johannes Willems, maar dat is natuurlijk onmogelijk. Gezien hun beider naam Willems zouden ze broers geweest kunnen zijn, en dan zou hun vader dus Willem hebben geheten. Men vraagt zich hierbij af waar deze tot hoge ambten geroepen Terwisscha's vandaan, en waarom horen wij pas tegen het eind van de 16de eeuw voor het eerst van hen, terwijl toch de grietenij Stellingwerf reeds bestond sedert 1504, en zij, zoals we zullen zien, misschien wel de grootste grootgrondbezitters in de hele grietenij waren. Met zekerheid kan die vraag niet worden beantwoord, maar men kan wel enkele mogelijke verklaringen zien: Toen het min of meer onafhankelijke "Land" Stellingwerf in 1504 bij Friesland werd gevoegd - onder bedreiging met geweld - , en er voor de nieuwe grietenij een grietman moest worden benoemd, zal men die gezocht hebben onder de saksisch-gezinde families, en misschien behoorde de familie Terwisscha daar niet bij. Een andere mogelijkheid is dat wij, onder de namen, die ons bekend zijn uit die oudste tijden, die van deze familie niet herkennen, omdat zij toen nog niet de familienaam Terwisscha voerden. De traditionele Stellingwerfse wijze van naamgeving: vóórnaam + vadersnaam + -s (soms -sen) handhaafde zich tot aan de invoering van de burgerlijke stand in het begin van de 19de eeuw, en slechts zeer weinig families voerden een familienaam. Zelfs de familie Lycklama à Nijholt ging deze naam pas voeren na 1600. De stamvader van dit

(1) J.H. Popping: Geschiedenis van Ooststellingwerf (1903)

geslacht was Lyckle Eebles, zijn zoon heette Lubbert Lyckles, zijn kleinzoon Lyckle Lubberts, enz., enz. Zo kunnen ook de Terwisscha's deze familienaam pas later hebben aangenomen, nadat zij reeds in Oldeberkoop waren gevestigd, en toen naar hun plaats van herkomst, de familienaam Terwisscha hebben toegevoegd. Dat we na 1624 geen Terwisscha meer tegenkomen, moet waarschijnlijk worden toegeschreven aan het uitsterven van de mannelijke lijn.

Er wordt door sommige Friese kroniekschrijvers - o.a. Suffridus Petri - nog melding gemaakt van een Eyse Jan Willems Terwisscha, die "praetor" (rechter) in Appelscha zou zijn geweest, en die getrouwd was met een dochter van Merck Syrxsen (d.i. Marck Sierks), grietman van Stellingwerf in 1514. Het voorkomen in de familie van de vóórnamen Marck en Sierk zal daaraan moeten worden toegeschreven.

~~xxxxxxxartikel over het geslacht Terwisscha in de Nieuwe Ooststellingwerf van 20:2:18 zegt de (onbekende) schrijver dat de genaemde Eyse xxxxxxxx Jan Willems de vader is geweest van Johannes Willems Terwisscha maar~~

We kunnen pas iets meer over het geslacht Terwisscha vernemen als we de geschiedenis van de familie Lycklama à Nijeholt nader bekijken. Aan het Stamboek van de Friese Adel (De Haan Hetteema en Halmael) ontleen we het volgende: De stamvader van dit geslacht was de reeds genoemde Lyckle Eebles, in 1512 één van de eerste grietmannen van het toen nog onverdeelde Stellingwerf. Na de splijting in een Stellingwerf-Westeinde en -Oosteinde was hij tot 1534 grietman van Stellingwerf-Westeinde. Hij woonde op zijn stins in Nijeholtpa, en daaraan ontleende de familie later haar naam. Een kleinzoon van hem was Lyckle Lubberts, en deze op zijn beurt had twee zoons: Pier Lyckles (overleden in 1610) en Meyne Lyckles (overleden in 1608); deze waren beide gehuwd met een dochter uit het geslacht Terwisscha, Meyne met Hylck van Terwisga (we nemen deze spelling van de namen ongewijzigd over), en Pier met Grietje van Terwisga. Niet bekend is of dit zusters waren; het kunnen ook nichten zijn geweest. Deze twee huwelijken tonen duidelijk aan dat de Terwisscha's op zijn minst "ebenbürtig" aan de Lycklama's waren, en dat er reeds vroeg een nauwe familieband bestond tussen de beide families. Deze band wordt later nog versterkt zoals uit het vervolg zal blijken.

Uit het huwelijk van Meyne Lyckles en Hylck van Terwisga (overleden in 1610) werden o.a. geboren Lelius, Marcus, Eysa en twee dochters Jantje en Aeltje. Marcus Lycklama à Nijeholt was in 1610 enkele maanden grietman van Stellingwerf-Oosteinde, waarna hij in dezelfde functie naar Weststellingwerf ging. Eysa Lycklama à Nijeholt was van 1624 tot 1639 grietman van Stellingwerf-Oosteinde. Een dochter van hem was Hylck Lycklama, genoemd naar haar grootmoeder Hylck van Terwisscha; deze trouwde later met Jhr. Ulbe van Aylva.

Uit het huwelijk van Pier Lyckles en Grietje van Terwisscha (overleden in 1605) werden o.a. geboren: Lubbert, Lyckle en Jan. Lyckle Lycklama à Nijeholt (overleden in 1619) trouwde met Sipke Sjoerds Jelckema en uit dat huwelijk werden 6 kinderen geboren: Suffridus (in 1600), Pier (in 1601), Augustinus (in 1603), Eysa, Detke en Rinsje. (Deze laatste trouwde met Tarquinius Swaga). Pier (overleden in 1679) was gehuwd met Grietje Auckes, en hun zoon Lubbert Lycklama à Nijeholt (~~xxxxxxx~~ geboren in 1639 en overleden in 1697) was van 1661 tot 1697 grietman van Stellingwerf-Oosteinde. Hij was tweemaal gehuwd, eerst met Romkje Daniël de Blocq van Scheltinga en later met Antje van Andringa. Een zoon van hen was weer een Augustinus, (geboren in 1670 en overleden in 1744), die later zo'n grote rol zou spelen in Ooststellingwerf als grootgrondbezitter; hij was reeds in 1640 grietman van Schoterland.

Voor ons verhaal is vooral van belang de oudste zoon van Lyckle Lycklama à Nijeholt en Sipke Sjoerds Jelckema: de in 1600 geboren Suffridus. Deze werd in 1622 secretaris van Ooststellingwerf en van 1639 tot zijn dood in 1645 was hij grietman. Hij woonde in Oldeberkoop, waar hij op 12 april 1645 in

L van

de kerk werd begraven. Hij was gehuwd met Jelcke Terwisscha, een dochter van Eyse Terwisscha en Harmentje Stevens. Jelcke werd geboren in 1616 en overleed in 1674.

Bij deze kielg uit het geslacht Lycklama à Nijeholt, wiens grootmoeder een Terwisscha was, evenals zijn echtgenote, willen we iets langer stilstaan, en richten daarvoor onze blik op een andere belangrijke bron; de Stenkohieren van 1640. Daarin staat van alle stemdragende boerderijen in de grietenij opgetekend, wie de eigenaars waren van de stemmen, c.q. van de boerderijen. We hebben eens precies nagegaan hoe de toestand was in 1640, speciaal voor wat betreft de families Lycklama à Nijeholt, Terwisscha en enkele daarmee verwante families. Samengevat levert dit onderzoek het volgende op:

1. Van de in totaal 317 stemdragende boerderijen in de grietenij Stellingwerf-Oosteinde stonden er in 1640 een 40-tal op naam van leden der familie Lycklama à Nijeholt; 31 daarvan op naam van de genoemde Suffridus, 5 op die van de ook reeds genoemde Hylck Lycklama, 2 op naam van Jan Piers Lycklama, en 1 op naam van Pier Lycklama. Verder is er nog 1 op naam van een Jan Lyckles, die vermoedelijk ook tot deze familie behoorde, maar die niet de familienaam voerde.

2. De erfgenamen van Asse Syrks Terwisscha zijn eigenaars van 1 boerderij in Appelsche (No. 30, genaamd De Leege Bult). Wie deze Asse Syrks is geweest, is onbekend, maar zijn naam wijst in de richting van een vader, die Sierk heette, een op Merck Syrksen teruggaande naam.

Op naam van de erfgenamen van Eyso Terwisscha, die in 1623 was overleden, samen met Hylck Lycklama, staat 1 boerderij in Oldeberkoop (No. 25). Eveneens in Oldeberkoop staat No. 20 op naam van de weduwe van Jan Eyses, samen met Suffridus Lycklama à Nijeholt. Het lijkt ons waarschijnlijk, dat deze Jan Eyses ook een Terwisscha was, maar hij kan óók een Lycklama geweest zijn, omdat immers de naam Eyse in beide families voorkwam.

Op naam van de weduwe van Goossen Terwisscha, Wypke Meynesz (meestal wordt zij genoemd Wypke Meynte-dochter) staan 5 boerderijen, sommige gedeeld met Suffridus Lycklama à Nijeholt, andere met Aernt Barels.

Ofschoon de naam Terwisscha nog voorkomt onder de grondbezitters van 1640, is er in dat jaar geen enkele nog levende telg van deze familie meer bij. Het is natuurlijk mogelijk, dat er onder de niet met name genoemde erfgenamen enkele schuilen, maar dat is niet meer na te gaan.

Uit bovenstaande zou men kunnen opmaken, dat in 1640 de familie Lycklama à Nijeholt verreweg de grootste groot-grondbezitter was in de grietenij met een 40-tal boerderijen, terwijl de familie Terwisscha - in dit geval de erfgenamen - er in totaal slechts een 8-tal bezat. Bij nader onderzoek blijkt echter, dat de zaak geheel anders ligt. Het valt op, dat in bijna alle gevallen, waar Suffridus Lycklama à Nijeholt staat vermeld als eigenaar van een hoeve, achter zijn naam is toegevoegd: nomine uxoris cum sororibus, d.w.z. namens zijn echtgenote met haar zusters. En, zoals wij hebben gezien, deze echtgenote was een Terwisscha, en dus óók haar zusters. Hoeveel zusters dit waren wordt niet vermeld, maar het moeten toch in elk geval minstens twee zijn geweest. De bedoelde boerderijen waren dus niet het bezit van Suffridus Lycklama à Nijeholt, maar ze behoorden tot het erfgoed van de familie Terwisscha, i.c. Jelcke Terwisscha en haar zusters. Dat brengt het aantal van met zekerheid tot het bezit van de familie Terwisscha behorende boerderijen in Ooststellingwerf op circa 48. Maar daarmee zijn we er nog niet, want onder de eigenaren in 1640 vinden we ook een zekere Aernt Barels, die een 9-tal boerderijen op zijn naam heeft staan. Deze Aernt Barels, die we Aernt I zullen noemen - er komt later namelijk nog iemand met die naam - wonend in Oosterwolde, en die verschillend wordt aangeduid als "ontvanger" of als "rentmeester", was óók gehuwd met een Terwisscha. Zijn óz echtgenote was Magdalena Terwisscha, een zuster van Marck Eyses Terwisscha, beide kinderen van Eyse Terwisscha. (De hiervoor genoemde Goossen Terwisscha was een zoon van deze Marck Eyses en Lucia Goossen). Aernt Barels I deelde verschillende dezer boerderijen met de genoemde Wypke Meynes, de weduwe van Goossen Terwisscha, zodat zeker een gedeelte hiervan eveneens uit het erfgoed der Terwisscha's afkomstig is. Samenvattend kan gezegd worden, dat de familie Terwisscha omstreeks 1600 zo'n

50 à 60 boerderijen in eigendom hadden in Ooststellingwerf, terwijl de Lycklama's in die tijd hier nog vrijwel geen bezittingen hadden.

In 1698 werden de Stemkohieren opnieuw herzien, en daaruit blijkt zeer duidelijk, dat de boerderijen, die in 1640 op naam van Suffridus Lycklama à Nijeholt stonden niet tot het bezit dezer familie behoorde. Van de 40 bedoelde boerderijen staan in 1698 nog slechts een 3-tal op naam van een ander lid van deze familie, n.l. Augustinus (geboren in 1670), de grietman van Schoterland.

Onze pogingen om te achterhalen wie de bovenvermelde zusters van Jelcke Terwisscha waren, hebben nog geen succes gehad. Wel geloven wij er tenminste gedeeltelijk een oplossing voor te hebben gevonden in de Stemkohieren van 1698. Als we daarin namelijk nagaan op wiens naam de boerderijen zijn overgegaan, die in 1640 eigendom waren van de gezusters Terwisscha, dan blijken dat voornamelijk te zijn de families Barels en Frankena, ieder met ongeveer 15 stuks. Van de eerste familie zijn dat Marcus Barels, een zoon van de in 1640 genoemde Aernt I, wonend in Oosterwolde, en Aernt II, een kleinzoon van Aernt I. Deze Aernt II was een zoon van dr. Albertus Barels, die dus een zoon was van Magdalena Terwisscha, en die op zijn beurt ook weer was getrouwd met een Terwisscha, n.l. Antyn Terwisscha. Wie dit was is onbekend, maar we veronderstellen, dat zij één van de zusters van Jelcke was. Aernt Barels II woonde ook in Oldeberkoop.

Van de familie Frankena komen we 4 leden tegen, n.l. Antyn Aebeles, de weduwe van Lelius Lycklama à Nijeholt, Joachimus, Anna en Harmijntje (broer en zusters). Wie deze Frankena's waren, is onbekend. In 1640 komt de naam niet voor onder de eigenaren, zodat het waarschijnlijk is, dat de eerste van dit geslacht geen grondbezitter was, maar tot een andere maatschappelijke groep behoorde. Afgaande op de naam Antyn Aebeles menen wij te mogen veronderstellen dat zij een dochter was van de Abelus Frankena, waarvan dr. Oosterwijk (2) mededeelt, dat hij predikant was; in 1567 om geloofsredenen naar Emden moest vluchten; bij de opening van de Hogeschool van Franeker sprak hij een rede uit; in 1596 was hij lid van een gezantschap dat naar Engeland ging om met koningin Elisabeth te onderhandelen; voor het laatst wordt hij genoemd in 1600 bij de afgevaardigden van de Staten, die het leger van Prins Maurits volgden naar Nieuwpoort. Wij veronderstellen verder, dat Abelus (d.i. Stellingwerfs Aebele) Frankena ook een zoon heeft gehad, en dat deze zoon gehuwd was met de andere zuster van Jelcke Terwisscha. Uit dat huwelijk zouden dan Joachimus, Anna en Harmijntje zijn geboren. Dat huwelijk - als het inderdaad heeft plaatsgehad - moet dan na 1640 zijn gesloten, en het zou verklaren, waarom de naam Frankena in 1640 ontbreekt. Hun vader moet voor 1698 zijn overleden, waardoor in dat jaar zoveel bezittingen uit het erfgoed der Terwisscha's op naam van Joachimus, Anna en Harmijntje Frankena staan. Dr. Oosterwijk spreekt van een "stamslot" van de Frankena's in Elslo, maar het zal duidelijk zijn, dat wij daar niet aan geloven. Dan zou dat uit het Stemkohier van 1640 hebben moeten blijken. In 1698 woonde de familie in Oldeberkoop, waar Joachimus op 2 september behoorde tot de ingezetenen die het in de kerk aldaar opgemaakte Kohier mede ondertekenden.

Wij menen in het bovenstaande voldoende te hebben aangetoond, dat omstreeks 1600 de familie Terwisscha één van de voornaamste was van Ooststellingwerf. Veel blijft nog onduidelijk, vooral wat betreft de betrekkingen tussen de genoemde leden der familie. Ook blijft de belangrijke vraag onbeantwoord of deze familie inderdaad van oudsher afkomstig is van de buurschap Terwisscha. Zeker is, dat zij daar omstreeks 1600 niet meer woonden, maar in Oldeberkoop, waar ook het grootste deel van hun bezittingen lag. Weliswaar bezaten de erfgenamen in 1640 een 5-tal boerderijen in Appelscha (Nrs. 10, 26, 28, 29 en 30), maar het is opvallend dat zij niet de eigenaar waren van No. 24, de Sate Terwisscha. Deze was toen eigendom van de erfgenamen van Hendrick Jan wilinge, en dat is maar moeilijk te verenigen met het idee van een "stamslot" van de familie Terwisscha. Men en ander lijkt ons een aanwijzing, dat de familie Terwisscha uit de 16de - 17de eeuw wel uit Appelsche afkomstig was, maar dat zij reeds vrij vroeg naar Oldeberkoop zijn verhuisd en daar de familienaam als een z.g. herkomstnaam hebben aangenomen. Daarop wijst o.i. ook het feit dat velen van de leden der familie zich "van" Terwisscha noemen.

In Ooststellingwerf is de mannelijke lijn na 1640 niet meer aanwezig. Deze wordt voortgezet door de nakomelingen van Marck Byses Terwisscha, die zich in Schoter-

land (Heerenveen) vestigde. Voor zo-er ons bekend, is ook deze lijn thans uitgestorven.

P.S. Vreemd genoeg komen we in de Stenkohieren van 1728 toch nog eenmaal een telg uit deze familie tegen, ofschoon die dan ook reeds is overleden. In dat jaar wordt namelijk als eigenaar van de hoeven Donkerbroek No.9 en Fochtelo No.9 vermeld de weduwe van Assuerus van Terwisscha. Noch in 1640 noch in 1698 behoren deze twee hoeven tot het bezit van de families Terwisscha of Lycklama à Nijholt. Wie deze Assuerus is geweest blijft dus ook één van de vele onopgeloste puzzels in deze geschiedenis.

Naarden, juni 1971

G. Mulder.

Nieuwe Ooststellingwerf 16 juni 1971

(2) dr. T.H. Oosterwijk: Geschiedenis van de Ooststellingwerfse Dorpen.

De naam Hebel (januari 1970).

De naam Hebel.

In zijn beschrijving van het oude Appelsche (in: Fryske Plaknammen No.X, op blz.67) vermeldt w.de Jong, dat er op de Oosterse es, langs de Boerereed, een (smal) perceel bouwland lag, dat genoemd werd "de Heebles akker". Hij voegt eraan toe, niet te weten wat deze naam betekent, maar vermoedt, dat er een persoonsnaam in zit.

wij kunnen daar het volgende aan toevoegen:

1. In de stemkohieren van 1640 en 1698 komt onder Appelsche de naam Hebel of Hebels niet voor onder de eigenaren en pachters van boerderijen, maar in die van 1728 staan bij de hoeve Appelsche No.14 - dat is de meest westelijke in de boerestreek, dus vermoedelijk de Olde Hof - als eigenaars opgegeven:

- a) de weduwe van Jacob Meijnes en haar vier kinderen en
~~1)~~ Lammechien hebels tesamen voor drie vierde parten, en
- b) Andries Meijnes voor het restante vierde part.

Deze Lammechien was dus een dochter van een Hebel, maar wie deze is geweest blijft onbekend. Noch in 1640, noch in 1698, noch in 1728 komt deze naam in geheel Ooststellingwerf voor onder de eigenaars of pachters van boerderijen.

2. In het doopregister van de N.H.kerk van Oosterwolde (waar Appelsche en Rochtelo onder ressorteerden) vonden wij het volgende: (de spelling hebben we gemoderniseerd):

"Op 25 Augustus 1726 des voormiddags gedoopt in Oosterwolde tweelingen, waarvan de ene was Hendrik en de andere genoemd is geworden Jan. Des vaders naam is geweest Hendrik Jacobs, huijsman (d.i. landbouwer, boer) op de pastorieplaats te Appelsche, doch al overleden op den 26 Januari 1726, nadat hij in den huwelijken staat bevestigd was op den 2 December 1725, en moeders naam Lamke Hebels, wonende tegenwoordig te Appelsche. Deze kinderen zijn ten doop gehouden door Albert Jacobs, zijnde de broeder van den overleden Hendrik Jacobs, en door Claessien hebels, de huijvrouw van Albert Jacobs voornoemd, zijnde de zuster van Lamke Hebels, de moeder van deze kinderen."

We merken hierbij op dat Lamke en Lammechien dezelfde namen zijn, zodat deze Lamke wel dezelfde zal zijn als de onder 1 genoemde.

3. Op 1 Januari 1733 is gedoopt hebel, zoon van Albert Jacobs en Claessien hebels.

Aangezien deze Hebel de eerste met deze naam is in Appelsche die we hebben kunnen vinden, is hij vermoedelijk degene naar wie later de in het begin genoemde Heebles akker is genoemd.

4. Als bijzonderheid vermelden we nog, dat in het naamregister van het Archief van Dikninge, Anno 1421 en 1422 de naam Hebel wordt opgegeven als een vrouwen-naam. Uit hetgeen wij hierboven hebben meegedeeld, blijkt echter dat de naam in de 18de eeuw in Appelsche als manne-naam voorkwam.

Naarden, januari 1970.

G.Mulder.

f Register Nr 232 e 236

Diakenen van de N.H. kerk van Appelscha
van 1730 – 1812.

Diakenen van de N.H.kerk
van
APPELSCHE van 1730 - 1812.

Boek 1 van tot 1730: Hendrik Jans
1730 - 1732: Wilt Jannes
1732 - 1734: Dirk Hendriks (ook Durk) 1)
1734 - 1736: Geert Alberts
1736 - 1739: Cornelis Jans (ook:Knieles)
1739 - 1742: Alle Jacobs
1742 - 1743: Halbe Jans
1743 - 1745: Bartelt Sakes
1745 - 1748: Hendrik Claasen (ook: Claesz)
1748 - 1749: Alle Jacobs
1749 - 1751: Jan Jannes
1751 - . . . : Jan Andries 2)

van 1754 tot 1764 is er een hiaat in de boeken. Waarschijnlijk is het desbetreffende boek verloren gegaan.

Boek 2 ... 1764 - 1766: Jan Jans
1766 - 1768: Pieter Eijses
1768 - 1770: Jan Tiesinga (noemt zich ook: Jan Tiesen)
1770 - 1772: Jannes Jans
1772 - 1774: Klaas Hendriks
1774 - 1776: ~~Egbert Dirks~~ Pieter Eijses
1776 - 1778: Egbert ~~Eijsez~~ Dirks
1778 - 1780: Sake Bartels
1780 - 1783: Jannes Jansz
1783 - 1784: Klaas Hendriks
1784 - 1786: Pieter willems
1786 - 1788: Albert Jans
1788 - 1790: Lieuwe Alles

boek 3..... 1790 - 1794: Pieter willems Box 3)
1794 - 1796: Albert Jans Thiesinga 4)
1796 - 1798: Albert Jans
1798 - 1800: Theunis Hendriks
1800 - 1802: Wilt Pieters
1802 - 1804: Hendrik Jans Thiesinga
1804 - 1806: Rimmelt Claasz
1806 - 1808: Lammert Lefferts 5)
1808 - 1810: Hendrik Jans
1810 - 1812: Geert Jacobs

- 1); Deze Durk Hendriks is blijkbaar een "geletterd" man: over zichzelf schrijft hij "in qualiteit als Diaaken te Appelsche", en over zijn voorganger wilt James als "mijn antecessor in officie".
- 2) Jan Andries heeft alleen de overneming van het saldo van zijn voorganger genoteerd in 1751. Daarna is ~~dij~~ eerstvolgende boeking, in een geheel andere hand en in gotisch schrift gedateerd op 18 Augustus 1754. In hetzelfde schrift op 14 November 1754 en op 17 februari 1754 is Jan Jans diaken. De laatste aantekening is op 24 december 1754, waarmee het tweede boek vol is.
- 3): Deze Pieter willems Bos is vermoedelijk dezelfde als de Pieter Willems, die ook van 1784 - 1786 diaken was. Hij woonde op de "Dijk" en werd ook Pieter willems van de Dijk genoemd. Bij het invoeren van de Burgerlijke Stand nam hij de naam Dijk als familienaam aan.
- 4): Het is niet duidelijk of deze Albert Jans Thiesinga dezelfde is als de Albert Jans, die van 1786 - 1788 diaken was, of als zijn opvolger, die ook Albert Jans heette. De Thiesinga's waren de enigen, die in Appelsche al sinds de 17de eeuw een familienaam voerden.
- 5): Dit is dezelfde die bij de invoering van de burgerlijke stand als familienaam Oosterloo koos. In 1828 was hij een van de eerste drie gecommitteerden van de toen opgerichte reserve-Kas.

Enkele notities uit de Trouw- en doopregisters van de N.H. kerk te Oosterwolde (w.o. Appelsche en Vochtele).

Over Benzinck.

- Familienamen.
- Burgerlijke Stand.
- Bevolkingsregister.

Enkele notities uit de Trouw-en Doop
registers van de N.H.kerk
te Oosterwolde
(waaronder Appelsche en Vochtele)

- 12-2-1670: gedoopt Aeltien, d.v. Jan Alberts
 25-4-1683: Albert, z.v. Jan Alberts
 15-1-1693: getrouwt Jan Alberts van D. en Trijntje Tiabbes van Oosterwolde
 1-1-1699: gedoopt Willem, z.v. Pieter Willems
 15-5-1701: gedoopt Halbe, z.v. Alle Halbes
 13-7-1704: getrouwt Albert Jans van O. en Trijntje H. van Drogeham
 19-2-1708: gedoopt een kint genaemt H..., vader Albert Jans, hujsman en moeder Mettje Jans
 wonende op de Bult onder de klokslag van Appelsche
 6-5-1708: gedoopt Egbertje, d.v. Andries Hansen, hujsman en Grietje Jans te Aekinga
 onder de klokslag van Appelsche.
 18-7-1708: gedoopt Siewert, z.v. Wybe Siewerts, hujsman en Grietje Everts wonende te
 Terwische onder de klokslag van Appelsche
 27-7-1708: gedoopt Aeltje, d.v. Albert Jans Schoolmeester tegenwoordig te Appelsche
 en Geesje Foppes wonende te Aekinga
 17-11-1709: gedoopt Cornelis, z.v. Jan Alberts, hujsman en Antien Halbes op de Bult te App.
 25-3-1710: gedoopt Antje, d.v. Albert Jans, hujsman en Mettje Jans op de Bult onder de
 klokslag van Appelsche
 30-3-1710: gedoopt Antien, d.v. Jannes Jans, hujsman en Aebeltien Mijses wonende te App.
 10-8-1710: gedoopt opt Hoogeveen onder de klokslag van App.
 17-12-1710: gedoopt Jantien, d.v. Lense Sibrants Stelling te Appelsche en Hendrikje
 Alberts wonende te Appelsche.
 14-3-1714: gedoopt Jan, z.v. Jan Alberts, hujsman en Antje Halbes op de Bult onder de
 klokslag van App.
 25-8-1726: gedoopt des voormiddags te Oosterwolde tweelingen waervan de ene zijn naem was
 Hendrik en de ander genoemt is geworden Jan. Des vaders naem is geweest
 Hendrik Jacobs, hujsman op de pastorie plaats te Appelsche, doch al over-
 leden op den 6 ~~December~~ Januari 1726, nadat hij in den houwelicken
 staet bevestigd was op den 2 December 1725, en moeders naem Lamke Hebels,
 wonende tegenwoordig te Appelsche. Deze kinderen zijn ten doop gehouden
 door Albert Jacobs, zijnde de broeder van den overledene Hendrik Jacobs,
 en door Claessien Hebels, de hujsvrouw van Albert Jacobs voornoemt, en
 zijnde de suster van Lamke Hebels, de moeder van deze kinderen.
 24-11-1726: gedoopt Egbert, z.v. Durk Hendriks, hujsman en Jantje Jans wonende bij de Dijk
 tegenwoordig onder Appelsche gelegen.
 16-6-1728: gedoopt Aebeltje, d.v. Alle Jacobs, hujsman en Albertje Jannes wonende op
 Hooge Duurswoude.
 1-1-1733: gedoopt Hebel, z.v. Albert Jacobs, hujsman en Claessien Hebels wonende int Dorp
 van Appelsche.
 14-5-1742: getrouwt Halbe Jans van Appelsche en Kensje Theunis van Langedijke
 16-6-1743: gedoopt Antje, d.v. Halbe Jans, hujsman op de Bult en Kinsien Theunis
 6-3-1746: in de Appelsche Weeme
 13-3-1746: gedoopt Jan, z.v. Halbe Jans en Kintzien Theunis wonende op de Bult
 5-1-1749: gedoopt Antien, d.v. Halbe Jans en Kintzien Theunis woonachtig ~~hijderwaer~~
 ~~Appelsche~~ op de Bult onder Appelsche.
 25-2-1759: gedoopt Jan, z.v. Jan Jans en Abeltjen Alles, bij de moole te Appelsche
 30-6-1765: gedoopt Antien d.v. dezelfde.
 5-3-1769: gedoopt Abeltjen, d.v. dezelfde
 16-1-1777: gedoopt Kensjen, d.v. Pieter Willems en Antje Halbes.
 18-5-1783: getrouwd Jan Jans molenaar en Abeltje Jannes te Appelsche
 27-8-1784: gedoopt Jan, z.v. Jan Jans en Abeltje Jannes
 20-10-1787: gedoopt Jantje, d.v. dezelfde
 6-4-1795: getrouwd Jan Jans molenaar en ~~de~~ Luttien Beerents
 26-3-1796: gedoopt Lutgertjen, d.v. dezelfde

18-2-1802: gedoopt Jan, z.v. Jan Jans en Rensje Pieters

Benzinck.

4 Juli 1270.

Peregrinus de Putten, kastelein te Vollenhove, schenkt een hoeve van 25 goerden (= gherden = roeden?), behorende tot Prochingus en gelegen naast het Rochincvene van Bernardus Benzinck, aan de kerk van Steenwyck.

(Cartularium van St.Clemens te Steenwijk, f.34)

15 Juli 1422.

Hugo Bensinghe en diens vrouw Aylt dragen over krachtens verkoop aan Rolof Ovinghe deken van Drenthe, een pacht van 5 ganzen 's jaars uit een woerd in het kerspel Steenwyck in de West-wyck, genaamd ter Ae-bruggen.

(idem, f.40 v°)

(Cartularium van St.Clemens te Steenwijk)

in 1384 vermeld: Ludolphus van Bleesdike

1456 parochianen van Blesdyck

in 1204 Holenpathe (pauze liessam)

de naam Hebele:

27 november 1456: Nitterdus Hebelens en diens vrouw Beerta, parochianen te Blesdyck verkopen een rente van 5 schepel wintertarwe 's jaars uit 5 roeden lands in Hebele Nitters were aldaar.

Steggenden

20 december 1448: Henrick van Coesvelt, kerkheer te Oldesteckerde

31 juli 1449: Henrick van Coesvelde, kerkheer van te Oldesteggherde

(Cart. v. St.Clem.te Steenwijk)

Familienamen - Burgerlijke Stand - Bevolkingsregister

Eerst in 1810 - na de inlijving van ons land bij Frankrijk - kregen we door de Code Napoléon een Burgerlijke Stand.

Bij Keizerlijk Decreet van 18 augustus 1811 werd aan ieder die geen geslachtsnaam bezat, de verplichting opgelegd er een aan te nemen. Aan deze verplichting werd blijkbaar niet algemeen voldaan, want bij Koninklijk Besluit van 8 november 1825, Staatsblad 74 werd nog eens uitdrukkelijk aan die verplichting herinnerd, en tegen niet-nakoming straf bedreigd, daar "het in sommige gedeelten des Rijks nog steeds plaats vindt om geen eigenlijken geslachtsnaam te voeren, maar integendeel veranderlijke bijnamen te dragen en deze telkens, bij verandering van woonplaats, met andere vormen, die ontleend worden aan plaatsen of erven, welke opnieuw met der woon betrokken zijn, te verwisselen."

Lijst van woorden verzameld uit Diakonieboeken van
Appelsche. (1730 – 1812)

Lijst van woorden vermeld uit
 diakonieboeken van Appelsche. (1730-1812)

A.

de boervaert	-goederen gehaelt van de Oudemarkt gebragt tot Noordwolde en verder voor de <u>boervaert</u> tot Oosterwolde (1791)
boelegoet	boelegoetspenningen
bolle(n)	
bonke	3 Bonken ongehaelde turf
botter	
Burger	de Burger Blom, vermeld in de jaren 1796-1799, daarvóór in 1795 nog als de E. Heer Grietman Blom
búsgelt, búysgelt	
bussel	9 Bússels Bússels dak 17 Bússels strodak (1794-'95)
Contract	Het soogenoemde Contract of Arbeitsloon (1790-'91)
Daelder	een daelder somma 1gld 10st. (1738)
dootgoet	
Dúketonne	een Dúketonne somma 3gld 3 st.
edellyf	... tot een <u>edellyf</u> voor Albertien Jans
goorn, goeren	de oostergoorn
haelen	gehaelde en ongehaelde turf
hangyser	1747
hem (refl. pron.)	(zie: reddien)
hosen, hoosen	

Opm. het is lang niet altijd duidelijk wat met de spelling ae wordt bedoeld: [a:] of [æ:]. De lange klinkers aa en oo werden normaal geschreven als ae en oe - zeer zelden ook als oo en aa. Lange uu werd meestal geschreven als úí of úy, bv. lantúír. In haelen zou de lange Nederlandse aa bedoeld kunnen zijn, hoewel het modern Stellingwerfs hier [æ:] heeft, zodat ook dit bedoeld kan zijn. In een woord als aen of paer is duidelijk een aa. Lange ie schreef men zeer verschillend als ie, ~~ie~~, ye, y, of i. Zo vindt men bv. ~~lyckiaek~~ lycklaeken, lyciaeken, liklaeken.

impost	de impost van het broot (1770)
kopen - volt.deelw. gekoft (1730)	
kanne	een kanne melk

Langet drie elle langet

Opm. Ik ben van de juiste spelling van dit mij onbekende woord niet geheel zeker, daar het in de tekst zeer onduidelijk is geschreven. Het komt enige malen voor op rekeningen voor allerlei textilia bv. 17 maart 1804: vier Elle hemdegoet 1gld 11st.

een rode doek	gld. d. - p.
mustedoek	0-9-12
<u>Langet</u>	0-7-6
garen	0-1-0

- lantschap in een nota van 30 Juli 1805:
 Uytgeven aan G.Hartmans op de Gordyk:
 voor 26 Lantschappen 1-15-12
 voor 16 Weesen _ Rosen.... 0-18-0
 voor 80 witte 2-0-0
 voor 160 tuymelers..... 2-6-0
 voor 1 - 20voets lat..... 0-4-4
- (dit alles moet betrekking hebben op
 bouwmaterialen. Merkwaardig is overigens nog
 dat de betrokken diaken een fout maakt in de
 optelling van de bedragen. Hij komt tot
 "de somma" van 7gld 4st en 4 penn(ingen).
- Lopen ? ..betaelt wegens 2 lopen rogge, yder lopen voor
 2gld10st
 (van de spelling ben ik niet geheel zeker; er
 staat wel een L, maar het zou misschien ook h
 kunnen zijn)
- lotten Alleen in Januari en februari 1802, driemaal:
 "ontfangen van het lotten "
 (Zal wel iets met loting voor de dienstplicht
 hebben te maken, maar wat?)
- F**
 mandelig ..lant 'twelk hy met de noortwoldiger armen
 mandelig hadde ...(1768)
- meester - ook: meister, meyster, myster
~~meesterloon~~
 meesterloon (dochter was wel bekend, maar werd slechts één
 keer gebruikt. Ook die ontving echter "meesterloon")
- mengel een mengel genever
 (komt nogal eens voor in verband met turfgravers,
 die blijkbaar in genever werden betaald. Onze diakenen
 schreven meestal "geneevel")
- neulen, neule ook een enkele maal als "moole"
 mulder
- musse - ook: mutsen
 mussedoek (zie aantekening bij Langet)
- oje 1731: een oje met een lam
- ontfank
 ontfangst (beide met het, als de ontvangsten)
- oortiesgelt (geregeld als ontvangstpost in de jaren
 1791 - 1805)
- opsigter De opsigter tot Appelsche by de meulen commies
- overleeven 1733: ..doe hy kwam te overleeven
- pastorsgelt;
- Rosen zie onder Lantschap
 redden ...dat hy hem niet konde redden....
 reëel, het

F bycklaeken (byc laeke, lie laeken, lih laeke.)

schattinge 3 jaren schattinge(1770)
 een jaer Grietmans schattinge(1773)

schobben (? - misschien een schrijffout voor: schoppen?)
 schoel(e)penningen

schoen(schon, soon) - daarnaast ook wel eens: schoenen
 1747: Uytgeven aan Jan Jannes te Osterwolde
 een par schoenen gelapt voor Remie Pieters..2st
 nog een paer schoenlapt voor Griete Roelofs
 een paer schoenlapt voor 2st.

scholdoek
~~stok~~ ~~stok~~ scholk

schoof dertigh schooven heyde (1741)

een schrifkiste (1750)

schutgelt
 schutten

een sleupe een sleupe aen het armhuysjen gebruykt 8st.

spinde(n) 12 olde spinden (1741)

stak 20 stok turf

turf - turf
 torfgrevers
 torfmenders (1744)
 van: turfmannen

tuymeler (zie onder Lantschap)

verluyden

versterf (1737)

vinne, vyme, vymme een halve vyme heyde tot Lense Jans kuys

vordel een vordel bier (1740)

vullen altijd samen met verven
 vullen en verven van laeken

waege een halve waege wolle (1738)

walgelt

wamme ... een bos touw naeit aen de wamme van het huys (1731)

weesen (zie onder Lantschap)

8888000000

Maten

een scheepel (rogge)
 een mude
 een mengel (jenever)
 een vordel (bier)
 een kanne (melk)
 een bonke (turf)
 een bussel (voor dak: 9 bussels dak; 17 bussels strodak)
 een schoof (heyde)
 een vinne, vyme, (riet, *leide*)
 een stok (turf)
 een ~~stok~~ waege (wol)
 een elle

Geld.

Carolusgulden
~~stuyver~~
 stuyver
 penning 1 gld = 20st
 1st = 16 penn.
 duketonne (3car.gld.3st.)
 daelder (1gld 10st)

oortiesgelt (van 1791-1805 als zodanig verantwoord)
 pastorgelt ?
 schutgelt
 meesterloon = dokters honorarium
 boelegortspenningen
 schoolepenningen
 het reël van land
 schattinge - *zeelmann schattinge*

walgelt?

enkele plaatsnamen buiten Appelsche

Duierswolt (1742) = Duurswold
 Elselo, elseloo (1742 e.v.)
 de Hauwel, op de Hauwel (1735)
 Hoogeveen (Appelscher Hoogeveen) 1785
 Houtpade (1768)
 Mackenga 1734
 Makkum 1782, 1791 : dat E.geregte van Makkum
 de Heer Grietman van Makkum = Makkinga
 Meppelt (1806)
 Noortwolde - de Noortwoldiger armen (1768)
 de Oldemarkt (1791)
 Saruisterveen (= Surhuisterveen)
 de Ridsert - op de Ridsert (1739) = Ter Idsert
 die Voctel (1733)
 de Vochtel (1738)
 d'Voctel (1768)
 Vogtelo (E 1805)
 dat Vogtelder Veene 1782

1. Vrijwel voortdurend gebruik van de als rel.pron.
 daartegenover zeer vaak die, dat als bep.lidw.
2. hem als refl.pron. : ..dat hy hem niet konde redden...
3. telwoorden als:
 derdehalf = 2½ ; sestehalf = 5½. etc.

<i>maken</i>	<i>bonke</i> (turp)	<i>scherpel</i>
	<i>brissel</i> (stro)	<i>musde</i>
	<i>kanne</i> (melk)	<i>schurf</i> (beide)
	<i>elle</i>	<i>vim me . vyne</i> (riet)
	<i>mengel</i> (snever)	<i>stok</i> (turp)
	<i>wordel</i> (hies)	<i>waege</i> (wrd)

Uut: Dr. K. Bouwer.

- Cultuurlandschapsvormen aan de westzijde van het Drents Plateau.

Oit: Dr.K.Bouwer: Cultuurlandschapsvormen aan de Westzijde van het Drents Plateau.(Diss.Gron.1970)

blz.1: Thans staat wel vast, dat de Oostnederlandse en Drentse essen voor het grootste deel uit de vroege middeleeuwen dateren.
(zie ook: blz.67;80/82)

blz.11: Plaats van de kerk:

De kerk staat in de wegdorpen van ~~xxxxxxxx~~ de Zuidelijke wouden aan de binnenweg, soms op enige afstand van deze en buiten de bewoningsrij. In het algemeen staat de kerk vrij centraal in het dorpsgebied. De leden der "gemene meente" of de "buren" (d.z. de bewoners der hoeven die stemrecht hadden) doteerden aan de kerk bij de stichting ervan een strook grond, die één tot twee hoeven besloeg. Men nam hiervoor meestal geen strook ~~grond~~ van de woeste grond die nog aan de oost- en westzijde van de nederzetting lag, maar kocht een reeds geoccupeerde kavel aan om de kerk op een centraal gelegen plaats te kunnen stichten.

blz.20: Zoolstede.

Voor het perceel grond waarop de woon- en bedrijfsgebouwen staan was vroeger de naam "soolstede" of "hornleger" resp. in de Stellingwerven en in de Friese wouden algemeen. De "soolstede" was het behuiste perceel waaraan het stemrecht was verbonden.

Postma (O.Postma: Enkele Opmerkingen over Stellingwerfse Toponiemen, p.3) merkt op dat de term "soolstede" later dikwijls overging op de gehele hoeve. Zo worden in de Floreenregisters "losse zoolsteden" (dus zonder land) genoemd.

Om het aandeel in de marke aan te geven, werd de term "soolstede" in de wegdorpen niet gebruikt, daar marken in de Oostnederlandse betekenis in de wegdorpen van de Friese wouden niet voorkomen. Hetgeen Naarding (dr.J. Naarding: Stellingwerfse Toponiemen, Fryske Plaknammen nr.X, 1957, p.42) hierover heeft geschreven is dan ook onjuist.

(Opmerking: In 1905 werd in Appelscha publiek verkocht de in Oud-Appelscha gelegen boerderij genaamd "De Dijk" (reeds bekend van vóór 1700. in het bij de verkoping behorende Verkopingsboekje zijn de bij de plaats behorende eigendommen beschreven, en daaronder vinden wij: =en ~~xxxxx~~ ¹⁷¹² zoolstede of 3/11 gedeelte in het Bultinger veld"

Vergelijk ook, wat er staat op blz.96: "Het veld ten zuiden van de Boerestreek heette ook wel "de 14 Soolsteden", naar de 14 hoeven in de Boerestreek die in dit veld gerechtigd waren. Deze Soolstede was dus een waardeel"

blz.24: goorn. Dichter bij huis lag de "goorn" = de moestuin. Dit Drentse toponiem wordt o.m. vermeld te Vinkega. (Proclamatie Boeken, Weststellingwerf, 1787, p.69)

Opm. Deze verklaring van het toponiem als "moestuin" is althans gedeeltelijk onjuist; het behoeft niet per sé een moestuin te zijn, zoals blijkt uit een onder Appelsche voorkomende naam voor een stukje grond genaamd "de hoppegoorn"

blz.24 Het heideveld. Meenten.

Deze benaming komt onder Appelscha niet voor. Het gemeenschappelijke heideveld heette een voudig "het veld" (Appelsche veld, ook Boereveld, Bultinger veld, etc. Vgl. ook: Het Trondinger veld, Elsoër veld.)

blz.40/41 "Weeme". De naam, die letterlijk "huwelijksgoed" betekent (L.J. van Apeldoorn: De Kerkelijke Goederen in Friesland, 2dln; diss. Leeuwarden 1915, p.9) komt in Friesland slechts in de Zevenwouden voor. (M.P. van Buytenen: Het Friese Dorp in de Middel Eeuwen; Drachten 1961, p.31).

De Weeme omvatte oorspronkelijk het kerkgebouw, het kerkhof en de hofstede.

blz.44: Stellingen. Van de positie der Stellingen, waar van de naam Stellingwerf is afgeleid, is weinig bekend. Het waren dorprechters, die ook zittingen hebben in de 3 Stellingwerfse rechtbanken. Het ambt werd beurtelings door één van de soolstedebewoners bekleed voor één jaar. De Stellingen vertegenwoordigden de Stellingwerven naar buiten. Ze sloten verdragen, b.v. met Kampen in 1336 (Colmjon, 373)
Naarding (ibid.) acht de Stellingen gelijk aan de Etten in Drente

blz.48/49: Mandelig en Wandelen. Mandelig betekent ongescheiden bijeenliggend. Wandelen en werven ~~betrakt~~ heeft betrekking op het wisselen van gebruiker.

(Zie onder Appelscha: wandelmaad en mandebrink)

blz.67: Essen. Uit de niet gelijklopende definities van de es valt toch af te leiden dat de veld-geografische betekenis het volgende omvat:
a): bij elkaar liggend, vrijwel permanent als bouwland in gebruik zijnde strookvormige percelen
b): de percelen van één bedrijfseenheid liggen op verschillende delen van de es
c): de akkers hebben geen opvallende afscheidingen, doch het gehele complex is omgeven door een wal.

De opvatting, dat de aanleg van de essen niet aan enkele eeuwen tijd gebonden is geweest, wint meer en meer veld. Tot voor kort werd weleer de ontstaanstijd gedacht tussen de 4de en de 8ste eeuw na Chr. Op archeologische gronden valt aan te nemen dat de ~~XIII~~ Zuid-oost Friese essen relatief jong zijn; de tijd van aanleg zal men zich in het algemeen niet vóór de 10de eeuw moeten denken.

blz.70/71. In de Friese Wouden liggen vervolgens enkele nederzettingen, die we niet tot de kern-esdorpen, doch evenmin tot de minder geconcentreerde flank- en krans-esdorpen zouden willen rekenen. Het kenmerkende van het hier bedoelde type nederzettingen is, dat de boerenhuizen op een rij op enige afstand van de es liggen. Oud-Appelscha, Oosterwolde, Rijsberkampen, alsmede Eestrum en Oostermeer zijn tot deze "rij-vormige esdorpen" te rekenen.

Zoals De Jong (W. de Jong: Appelsche, Fryske Plaknammen No. X, 1957, p. 59/78) in zijn voornamelijk toponiemisch gerichte studie aangeeft, is het occupatiegebied Appelscha te onderscheiden in de kern-nederzetting Boerestreek (Hoog Appelscha) en de kleinere vestigingen Aekinga, Terwissa, 't Hoogeveen en Willemstad. De twee laatstgenoemde laten we buiten beschouwing, daar deze van vrij recente oorsprong zijn. Evenals Tronde is Oud-Appelscha of Hoog-Appelscha een typische randnederzetting. De Boerestreek ligt tamelijk hoog, evenals de Oosterse en de Westerse Es. (ca. 9 à 10 M. boven N.A.P.). Aan de noordzijde helt het landschap af naar het Klein Diep en Groot Diep. Zuidwaarts liggen de hogere gronden van het Appelschaaster veld.

De Boerestreek had lange tijd een "Drents" karakter (H. Klink: Studiën over de Nederzettingen in Nederland, Tijdschr. v/h Kon. Ned. Ak. Gen. 19, 1902), ~~Vóór de hoerderijen liep een voetpad~~ doordat de boerderijen met de achterzijde in een flauw gebogen rij langs de Mandebrink waren gelegen. Vóór de hoerderijen liep een voetpad; ten noorden hiervan strekte zich de cultuurgrond uit. Het Mandeveld, ten zuiden van de Mandebrink, wordt op de kaart van Schotanus-Halma aangegeven met "sandige heyde en duynen". De Mandebrink is ook hier in gemeenschappelijk bezit en gebruik geweest; elke hoeve in de Boerestreek had er rechten op. (De Jong, p. 61).

De wegen liepen van de Boerestreek straalsgewijs naar de verschillende veld-deelen. Voor het bedrijf waren vooral van belang de "Steeghden" naar de fennen en maden en de wegen die naar de maden, de beide essen en naar het veld leidden. De weg naar Fochteloo is een oude verbinding, terwijl het pad naar de Roggeberg en het veld verder doorliep naar Z.W.Drente. (De Jong)

Aekinge is waarschijnlijk een kamphoeve-vestiging vanuit de Boerestreek. De "-ingel" uitgang geeft meestal een verband met personen aan. (B.H.Slicher van Bath: Mens en Land in de Middel Eeuwen; 2dln, diss. Assen 1944, p.71). De vrij ongunstige ligging van Aekinge aan de rand van het dorpsgebied kan ook op de jongere occupatie duiden. De westelijke, laaggelegen es-akkers behoorden bij hoeve no.16.

Terwisscha, bestaande uit 4 hoeven in 1830, was oorspronkelijk één zathe (De Jong, p.55), volgens een overlevering met halsrecht begiftigd (S.Roukema: Iets over de vroegere geschiedenis van de Stellingwerven; Friese Volksalmanak 1846). Naarding (ibid.) verklaart de naam door "te der wissche", d.i. "in de lage, vochtige weide". Opm. Niet juist; de toevoeging "lage, vochtige" komt voor rekening van Bouwer. Juist op deze plek was de weide niet laag)

blz.80. Appelsche (fig.8); blz.80-82

De hoeven aan de Mandebrink hebben het bouwland voornamelijk op de Oosterse Es en de Westerse Es liggen. De Westerse Es is overwegend éénstrokiq. De Oosterse Es, waar bv de "Vaalven" dwars op de hoofdperceelsrichting liggen, is tot het meerstrokiq type te rekenen. Over de Es lopen de wegen waarop de perceelsgrenzen aan weerszijden geörienteerd zijn. Slechts in het westelijke deel van de O.Es liggen de percelen aan beide zijden in elkaars verlengde. Het merkwaardige van deze esachtige nederzetting is gelegen in de doorgaande percelering van de hoeven aan de Boerestreek. Deze percelering komt ook tot uiting in de Floreenregisters, waarin de betreffende hoeven met de naastliggers worden aangeduid, hetgeen wij ook in de wegdorpen vonden. De westelijke hoeven van Appelscha hebben ten dele ook een kampachtige blokverkaveling (zoals Aekinge no.16), ten dele een vrij duidelijk doorgaande verkaveling. De hoeven van De Bult aan de weg naar Langedijke zijn geheel doorgaand. De akkers op de O. en W.Es liggen nogal in een "Gemengde Lage". De hoeven 6 tot en met 19 (behalve 9 en 17) hebben in 1830 bouwland op de W. Es, en de hoeven 2,4,8,9,11,12,13 en 14 op de O. Es. De nrs.11 tot en met 14 zijn op beide essen vertegenwoordigd.

Vraag: Waar zijn de nrs. 1, 3, 4 en 10?

Welke es het eerst is aangelegd is moeilijk met enige waarschijnlijkheid vast te stellen. De Jong (ibid.p.68) denkt dat de W. Es het jongst is omdat de percelering niet een bepaald systeem vertoont. Dit laatste is echter geenszins een aanwijzing hiervoor, daar in het algemeen de onregelmatige patronen ouder zijn dan de systematische.

De Es-gedeelten welke het dichtst bij de Boerestreek liggen, zijn vrij zeker het oudst. De weg over de es is in deze streken even oud of jonger dan de percelering omdat de percelen in elkaars verlengde liggen. Het is niet logisch te veronderstellen dat men eerst de verder af gelegen bouwlanden aanlegde.

De oostelijke uitbreidingen van de O. Es zijn waarschijnlijk wel gezamenlijk aangelegd, in tegenstelling tot het westelijke gedeelte. Het toponiem "de huussteden" is te verklaren uit het feit dat elke "huusstede" ("soolstede" die bij de ontginning betrokken was, in het complex een aandeel kreeg. In de blokken "Olde Huussteden", "Kroeme Akkers", "Groote Vaalven" en "Vaalven" is het aantal percelen 5 tot 7. Het oorspronkelijke aantal occupanten dat deel had in de O. Es bedroeg waarschijnlijk evenveel. Omdat het hier ~~xxxx~~ om vrij jonge es-gedeelten gaat, is de gelijkstelling van het aantal ontginners en het aantal percelen per blok niet onge-rechtvaardigd. Omstreeks 1830 blijken, voor zover valt na te gaan, 9 hoeven akkers op de O. Es te hebben liggen. Uit de archivalia na 1700 is de oostwaartse uitbreiding vast te stellen: in 1700 wordt van de "Buistakker" (kad.no.573) gezegd, dat ten oosten ervan "het Veld" ligt. In 1830 liggen hier een 5-tal bouw-kampen.

De hoeven langs de Boerestreek hebben een enigszins doorgaande vorm. De grond,

die voor bouwland geschikt was, was hier niet in voldoende mate aanwezig, hoewel men zich kan voorstellen, dat oorspronkelijk, vooral bij een lagere grondwaterspiegel, de occupanten hun bouwland dicht bij huis hadden liggen, en pas later tot de aanleg van essen overgingen. Deze situatie zou haar parallel kunnen vinden in de onregelmatige gevormde blokken rond de boerenhuizen en de strookvormige geperceleerde es op enige afstand ervan, zoals te 'ronde. Op het doorgaande aspect van de hoeven aan de Boerestreek wijzen toponiemen als de "Bosweer", "de Tien Roeden" en "het oude weer".

De weilanden van Appelscha zijn in vrij brede stroken verdeeld. De percelen strekten zich naar het noorden op vanaf de Heere- of Kerkeweg tot de Hozebaand, een scheidsloot tussen fennen en maden.

Opm. Heere- of kerkeweg is fout, want dit zijn twee verschillende wegen.

Ten noorden van deze scheidssloot lagen de maden, welke voor het merendeel als meenschar in gebruik waren.

Opm. Dit klopt ook niet, want de maden waren totaal ongeschikt als weiland, en vrijwel alleen te gebruiken als hooiland. Slechts bij hoge uitzondering kon een stuk worden beweid. Vandaar de typerende naam "Koemaad".

De hooilanden lagen omstreeks 1830 in blokken, die in smalle stroken verdeeld waren, waarbij de perceelsrichting in de blokken sterk wisselde. Door De Jong worden vermeld: het Slichtenbroek, de Broggezak, de Vennestukken, de Tien Bulten, de Weememaad, de Nieuwe maad, het Koeland, de Gieren, enz. De Vennestukken en de weememaad hebben dezelfde perceelsrichting als de ten zuiden ervan liggende vennen. Elke hoeve van de Boerestreek had op verschillende plaatsen percelen in deze fen- en maad-complexen liggen.

De kamphoeve nederzetting Aekinge had een maadveld "Aekingerbroek" aan de weg naar Diever op ong. 3 KM afstand van de nederzetting gelegen.

Opm. Dit is ook fout. Aekinge(r)broek betekent niet "het broekland van Aekinge", maar het onder Aekinge gelegen broek.

De hoeven 16 tot en met 24 hadden hierin percelen liggen. (Vraag: Waar lagen deze 9 hoeven?). Ook Terwisscha had aandelen in het Aekingerbroek, evenals in de graslanden ten noorden van Appelscha.

De heidevelden van Appelscha vallen uiteen in twee eenheden:

a) het Mandeveld ten zuiden van de Boerestreek. Dit gemeenschappelijke veld werd ook wel "de 14 zoolsteden" genoemd, daar de Boerestreek 14 hoeven telde. In 1830 wordt hoeve no. 2 "Oosterloo" als eigenaar hiervan opgegeven.

b) het Aekingerveld, ten oosten van het Aekingerbroek gelegen. Hierin hadden ook de hoeven van Terwisscha rechten, zoals blijkt uit de vermelding van "twee zoolsteden heideveld en duinen in de ongescheiden velden van Aekinge en Terwisscha" hebbende ten oosten de Velden van Hoog-Appelscha en ten westen die van De Bult" (akte van 28 oktober 1828; De Jong, ibid. p. 72)

Deze velden waren in het begin van de 19de eeuw nog niet geperceleerd. Als eigenaar van het Mandeveld wordt hoeve no. 2 genoemd; van het Aekingerveld o.m. de hoeven no. 27 en 30.

(Vraag: Waar lagen deze hoeven?)

blz. 129: Oosterwolde, Noordwolde, Zuidwolde:

...Zo zal de naam Noordwolde zijn ontleend aan het "wold" in het oude beekdal ten zuiden van de vroegere nederzetting. Zuidwolde lag ten zuiden van de laagte waarin later de Hoogeveense Vaart werd gegraven. Oosterwolde ten oosten van het "wold" dat zich in de streek waar de 'jonger zich met twee zijriviertjes verenigde, uitdreekte.

blz.218: Tot de categorie rij-vormige es-dorpen rekenen wij de nederzettingen Appelscha, Oosterwolde, Rijsberkampen. Kenmerken: de boerderijen zijn op een rij gelegen. De brinken vormen hier tezamen geen min of meer centraal gelegen ruimten, doch een strook grond achter de boerenhuizen (Appelscha).

blz.220: wat Appelscha betreft zijn er geen aanwijzingen voor een vroeg middeleeuwse ontstaanstijd.

blz.223: "Soolstede" = 2.5 H.A. grasland in het Aekingerbroek

blz.229: Alle nederzettingscomplexen hebben "jonge" toponiemen buiten de kern-nederzetting. Hiertoe rekenen wij de "inge"-~~namen~~ namen (Jardinge, Nanninge, Dikninge de "huizen"-namen en de "wijk"-namen.

blz.233: Zo is het onregelmatige nederzettingsspatroon van Oldeberkoop zowel uit de grote breedte van de zandrug met haar twee oeverzones te verklaren, als uit haar ontstaanswijze als wegdorp uit een oude, bij de kerk gelegen kern, die es-kenmerken vertoont.

Wat de ouderdom van Oldeberkoop betreft, kan ten eerste worden opgemerkt, dat het reeds in 1228 (Quedam Narracio, p.53) vermeld wordt. Ten Tweede is Oldeberkoop een moederdorp, waarvan vóór 1320 als afzonderlijke parochies zich afscheidden Ostbrockop en Westbrockop. (Colmjon, 187). Een op dergelijke wijze uitgedijde nederzetting ~~moet~~ in oorsprong wel oud zijn. Ook heeft het wegenpatroon een "Drents" karakter. De romaanse, vermoedelijk laat-12de eeuwse kerk, die centraal in het dorp gelegen is, is gewijd aan de H. Bonifatius. De verering van deze heilige, waaraan ook de kerken van Oosterwolde, Makkinga en Nijeberkoop waren gewijd, is in de Friese Wouden ongetwijfeld ouder dan de St. Nicolaas verering, welke vooral in de 12de eeuw in het bisdom Utrecht ophloede.

blz.243/244: Makkinga moet ongetwijfeld worden opgevat als een van de "inge"-nederzettingen van Oosterwolde.

Oosterwolde wordt reeds in 1207 vermeld (Oorkonden v.h. Sticht Utrecht vóór 1301, I, 580). Makkinga ontbreekt in de overigens volledige lijst van 15de eeuwse parochies (Schwartz. I, 365), en wordt pas in 1525 vermeld (Reg. v.d. Aanbreng IV, p.14). Voorts waren de kerken van Oosterwolde en Makkinga beide gewijd aan de H. Bonifatius.

Middeleeuwse gegevens zijn er over Makkinga niet. Dat het tot de 12 parochies van 1328 behoorde, moet men met Gosses (I.H. Gosses, De Organisatie van Bestuur en Rechtspraak in de Landschap Drente; Gron. 1941, p.41/42) onwaarschijnlijk achten, want de plaats komt ook niet in de schattingslijst van 1408 voor. Het geheel samenvattend lijkt de occupatie van Makkinga niet in één keer in een gebied dat onder de Oosterwolder boeren werd verdeeld, te hebben plaatsgevonden. Het is waarschijnlijk een langzaam voortschrijdende ontginning geweest, uitgaande van het dorp Oosterwolde.

Of Langedijke op dezelfde wijze als een vestiging vanuit Appelscha is ontstaan, valt nog ~~niet~~ met minder zekerheid te zeggen. De Bult aan de oostzijde van de occupatie-as van Langedijke behoort onder Appelscha en zou als het begin van een reeks kamphoeve-vestigingen langs "de Dijk" (=weg) gezien kunnen worden. De nederzetting Appelscha is wel veel ouder dan Langedijke. Ze worden resp. 1247 en 1525 voor het eerst vermeld.

blz.257/260.

Ten tweede blijkt dat aan het einde van de 12de eeuw en in het begin van de 13de eeuw reeds enkele wegdorpen op de Zuid-Friese zandruggen tot behoorlijke nederzettingen zijn uitgegroeid. Zo wordt er enkele decennia na de kolonisatie bij Lammerbruke (ong. 1165), in 1204 de afscheiding van de kerk van Oldeholpade van de moederkerk te Steenwijk vermeld (O.G.D., I 42; O.H. I 528). In 1240 moest de parochie Holpade 8 oude Vlaemschen opbrengen (Cart. St. Utr. 69). Omdat in de oorkonde achter de dorpsnaam "antiquus" wordt vermeld, zal de occupatie van Nyeholpade reeds een aanvang hebben genomen in die tijd.

Oldeberkoop wordt in 1228 genoemd; "tercio loco, quie est super Cunram fluvium et apud Brokope". (N.G.N. IV, p.77). Hier wordt nog geen aanduiding van een "nije" nederzetting gegeven, zodat het gebied tussen "Holpade" en "Brokope" tus-

6

sen de laatstgenoemde nederzetting en Oosterwolde in deze tijd nog vrijwel onbewoond moet zijn geweest. Gosses en De Jonge van Ellemeet vestigden reeds de aandacht op de grote omvang van de eerste parochies.

Vervolgens worden in 1240 de volgende parochies genoemd (Cart. St. Utr. 69) Holpade antiquus, Pepergoe, Vinkegoe, Sonnegoe alias..... (onleesbaar), Alvegoe (= Wolvega), Idzerde, Antiqua Trinda en Nova Trinda. Deze parochies moesten bepaalde aantallen "olde Vlaemschen" aan de moederkerk te Steenwijk betalen omdat ze ervaar waren afgescheiden. Deze dorpen liggen alle in Weststellingwerf. De invloed van de bisschop reikte ongeveer tot de Tjonger, Oldeberkoop en Noordwolde. Ook Engelen v.d. Veen geeft aan dat de grens tussen Vollenhove en Drente ongeveer deze lijn volgde.

Van de in 1240 niet genoemde parochies bestonden er buiten Oosterwolde en Oldeberkoop, die al eerder worden vermeld, waarschijnlijk wel al enkele. Van Engelen v.d. Veen vermoedt dat deze van andere Stellingwerfse parochies, dus indirect van Steenwijk, zijn afgescheiden.

De volgende oorkonde waarin de meeste thans bestaande Zuid-Friese wegdorpen worden vermeld, dateert van 1320 (Colmjon 187). Naar aanleiding van deze opsomming van Stellingwerfse dorpen zijn over de occupatiegeschiedenis enkele opmerkingen te maken. Het voorvoegsel "nieuw" voor Scherpenzeel wijst erop dat we hier met een vrij jonge nederzetting hebben te maken. Het dorp wordt voor de eerste keer vermeld in de kapellenlijst van het St. Odulphusklooster van Stavoren (N.G.N. IV, p. 161) die waarschijnlijk uit 1245 dateert.

De zijwaartse uitbreiding van Oldeberkoop gedurende de 13de eeuw wordt geïllustreerd door de parochies Westbrockop en Ostbrockop, die in 1408 resp. Westnijebercoop en Oostnijebercoop worden genoemd. De eerstgenoemde werd nimmer een zelfstandige parochie, doch behoorde kerkelijk en wereldlijk onder Nijeholtpade. De kaart van Bekhof (1850) vermeldt de naam Westnijeberkoop nog. Ostbrockop is het latere kerkdorp Nijeberkoop. De opschuiving van Westnijebercoop in het dorpsgebied van Nijeholtpade vond nl plaats in de strook tussen de Scheene en de Tjonger, die nog niet geoccupeerd was. De kerkelijke goederen van Westnijebercoop strekten ~~riek~~ alle van de Scheene tot de Tjonger.

In de reeks dorpen uit 1320 staat, behalve Nijetryne en Oldetryne ook Ostrinde vermeld. Met deze plaatsnaam wordt ongetwijfeld Sonnega bedoeld. Dat dit dorp onder twee namen bekend was bleek ook uit een oorkonde van 1240, waarin achter Sonnega nog een naam, welke onleesbaar is, behoort te staan. Het is onjuist om, zoals Gosses deed, Sonnega te rekenen bij de 12 parochies, die zich in 1328 van Drenthe afscheidden. Gosses zag nl niet, dat Ostrinde een andere benaming voor Sonnega is. Uit Oldetryne (Thrynda in 1338) ontstonden door zijwaartse uitbreiding twee parochies: ten ~~westen~~ westen Nyetryne (Nieuwestrinde), ten oosten Sonnega alias Ostrinde (= oost-trinde).

De 17 parochies van 1320 lagen aan de rand van het machtsgebied bereik van de bisschop. De niet genoemde lagen of geheel binnen de invloedssfeer van de Utrechts kerk, zoals de parochies ten zuiden van de Linde, of er geheel buiten, nl de parochies ten oosten van Oldeberkoop-Boyl.

In 1328 wordt over 12 parochies gesproken die zich hadden gevoegd bij "de Friezen van Stellingwerf" en zich afgescheiden hadden van Drente. Deze dorpen worden echter niet met name genoemd. Op de lokalisatie ervan zullen wij dan ook niet nader ingaan; ongetwijfeld lagen ze vrijwel alle in Ooststellingwerf, zodat Sonnega ook uit dit oogpunt niet bij deze reeks paste.

In 1408 tenslotte zijn alle Zuidfriese wegdorpen behalve Makkinga en Langedijke aanwezig (Schwartzzenbergh I, p. 367). Daarvoor worden in 1399 (Schwartzzenbergh I, p. 296) 17 Stellingwerfse parochies vermeld, waaronder ook Nijeholtpade, dat in 1320 nog niet afzonderlijk bij "Holenpath" wordt genoemd. De expansie vanuit het oude wegdorp Oldeholtpade was blijkbaar in het begin van de 14de eeuw nog niet voltooid.

Over het geheel passen de historische gegevens goed in het beeld dat verkregen werd uit de bestudering van het cultuurlandschap. De occupatie der Zuidfriese zandruggen ving in een aantal oude wegdorpkernen waarschijnlijk reeds geruime tijd voor de 13de eeuw aan, waarna in de 13de en 14de eeuw uit deze dorpen de "nije"

nederzettingen ontstonden. Alleen uit het veengebied van de westhoek van Weststellingwerf zijn berichten over occupatie uit de kuststrook, te vergelijken met de oostwaartse bewoningsbeweging in het Boornegebied. Aan de bovenloop van Linde en Tjonger zal tijdens ~~de~~ en na de elfde eeuw de "uitstraling" in de vorm van kamphoeven voortgang hebben gevonden. Wellicht ontstonden in deze tijd de jongere nederzettingen met "huizen"-namen (Medhuizen onder Oosterwolde, Zandhuizen onder Noordwolde ~~hijv.~~). Toen de dorpsgebieden van de nederzettingscomplexen vol waren, of daarvoor reeds, zal men ook hier tot occupatie op de zandruggen zijn overgegaan, waarbij men zich aanpaste aan de afwijkende oecotopenligging van het landschap. De meeste van de nederzettingen aan het Bergumermeer en aan de noordzijde van het Gaasterlandse plateau zullen ook niet ver vóór deze tijd zijn ontstaan.

In de ~~Friese~~ zuidfriese wouden zijn dus drie occupatiebewegingen te onderscheiden na de 11de eeuw. Ten eerste de van beperkte reikwijdte zijnde occupatie van het westelijke veengebied; ten tweede de "uitstraling" vanuit de oude wegdorpen naar de "nije" dochternederzettingen, en ten derde de voortgaande kamphoeven- of wegdorpenoccupatie vanuit de oude es-nederzettingen aan de bovenloop van de Tjonger.

blz. 263. Samenvatting.

De formele verschillen tussen de cultuurlandschappen aan de westzijde van het Drents plateau bleken voor een aanzienlijk gedeelte voort te vloeien uit de verscheidenheid in ligging en aanwezigheid van de oecotopen binnen het natuurlijke landschap. Functioneel zijn deze oecotopen in de vorm van velddelen dezelfde als die, welke we in het Drentse es-dorp aantreffen.

De invloed van deze oecotopenligging op de vormgeving van het cultuurlandschap is zo overheersend, dat de oorspronkelijke wijze van occupatie er slechts vaag in tot ~~uitdrukking komt~~ uiting komt. Het bleek daarom nodig, de historische achtergronden van het cultuurlandschap te verduidelijken in een korte bewoningsgeschiedenis.

Zowel uit de studie van de cultuurlandschappen ~~vormen~~ als uit de historische gegevens komen een aantal occupatiebewegingen of uitstralingen naar voren. De belangrijkste hiervan zijn de occupatie vanuit de oude es-dorpen naar de wegdorpen ten westen ervan en de vorming van de Zuidfriese wegdorpen uit oudere kernen die op "Streifen"-esnederzettingen met bewoning op de kavels lijken. De occupatie vanuit het westelijke veengebied drong niet in het eigenlijke zandruggengebied van Zuid-Friesland en Zuidwest-Drente door.

(Oecotopen: kleinste onderdelen van een natuurlandschap, die oecologisch homogeen zijn en in een kenmerkende combinatie een "Landschaftscomplex" vormen.)

Zoolstede.

In 1905 werd verkocht in een openbare verkoping de boerderij genaamd "De Dijk" in oud-Appelscha. Bij de opsomming van de hierbij behorende gronden komt o.a. voor $1\frac{1}{2}$ zoolstede of $3/11$ gedeelte van het Bultinger veld.